

Magyar eredetű földrajzi nevek a szerb nyelvben

Anta, at, hatarica, jarak, jaroš, siget, vok, kopovo

Van két olyan földrajzi terminus a szerb nyelvben, amelyről általában még a laikusoknak sem kell túlságosan bizonygatni, hogy meggyőzők őket a magyar eredetről. Ezek egyike a Balkánon karriert befutott *varoš*, a másik pedig a Szerbiában, de különösen a Vajdaságban közismert *salas*.¹ Mindkettővel alaposan foglalkozott a szerb és a magyar etimológia, ezért itt nem térek ki rájuk, ehelyett inkább három, magyarul is olvasható fontos tanulmányt ajánlok az érdeklődők figyelmébe. Az egyik Velimir Mihajlovićé, címe *Adalékok a szerbhorvát szókincs magyar jövevényszavainak tanulmányozásához*, és az újvidéki *Hungarológiai Közleményekben* látott napvilágot 1970-ben, a másik Branko Ćupurdijáé – *A szállás, a tanya és a major szavak etimológiai vizsgálatának jelentősége a tanyai-majorsági jellegű településtípus és építészet vizsgálatában*, *Hungarológiai Közlemények*, 1985 –, a harmadik pedig Molnár Csikós Lászlóé, amely *A magyar nyelv és kultúra hatása a balkáni nyelvekre és kultúrákra* címmel jelent meg a *Híd* folyóiratban 1991-ben.

Az említetteken kívül van azonban egyéb, a földrajzi szakszókincshez tartozó magyar eredetű kifejezés is a szerbben. Például a *lanac*, amely földrajzi terminusként először Jovan Cvijićnél fordul elő *planinski lanac* formájában, és Hadrovics László szerint magyar hatásra került a szerb és a horvát szókincsbe az egykori Magyarország horvát és szerb lakóinak köszönhetően. De ilyen az *anta* és az *at* is – egyik sem került el a szerb és a horvát nyelvészek figyelmét.

¹ A *száll* tárgyatlan igéből képzett főnevünk egy 19. század végi tanulmány szerint bekerült a bánsági német nyelvjárásba is (*szállás*), azonban közöttük „csakis nagyobb számú sertések számára való hizlalo” a jelentése, szemben a magyarral lényegében megegyező szerb jelentéskörrel (HORGER 1899; 712).

A vajdasági települések térképeit tanulmányozva figyeltem fel az *anta* gyakoriságára. Például *Velika Anta*, a golubinci vasútállomástól nyugatra (1945 utáni adat)², *Despotova Anta* Novi Slankamen nagy kiterjedésű határrésze a településtől délre³, a 104 méter magas *Kamenita Anta* (1914-ből)⁴, illetve a mögötte húzódó *Kriva Anta*⁵ határrész Belegisztől nyugatra, vagy a 330 méter magas *Kurjačka Anta*, 5 kilométerre délre Čerevićtól.⁶ Mind az öt szerémségi, de van bácskai adatunk is, a Zsablya és a Tisza között körülbelül félúton emelkedő *Kamenita Antha*.⁷ Az úgynevezett Csajkás Kerületről készült 1766-os térképen ilyen adatokat találunk: *Bulityova Hánta*, *Béla Hánta*, *Vulinova Hánta*.⁸ Szinte ugyanebből az időből Goszpodinczétől (Boldogasszonyfalva) keletre *Marinacska Hánta*.⁹ Mihajlović tud szerbiai, Valjevo környéki adatról is. Úgy véli, a terminus erős szerémségi frekvenciája sok más mikrotoponimával együtt „a középkori magyar lakosság jelenlétét bizonyítja ezen a területen egészen a mohácsi vészig”.¹⁰ A szót a 18. században még *hanta* alakban írták, s talán így is ejtették, lévén az a magyar *hant* átvétele a mezsgye jelentésben (MIHAJLOVIĆ 1970; 74). Hogy jobban megértsük, miről is van szó, gondoljunk a Bácskában még napjainkban is látható határdombokra, amelyekkel különösen a települések hármask határát jelölték meg előszeretettel a középkori magyar jogszokásoknak megfelelően. A szerb etimológiai szótár szerint az *anta* „humka, obično kao međnik”, azaz határdomb, határkő. Szerbiában „humka” jelentésben *vànta* formája ismert, akárcsak Hercegovinában helynévként: *Vanta*.

Metaforikus értelemben az *anta* átkerült a szlavóniai és a vajdasági koldusok nyelvébe is: „glava” (fej), akárcsak a szerémségi Ürögön (Irig) és a

² A Sremski Karlovci List 73-as jelzetű térképszelvényén (1945 után).

³ A Sremski Karlovci térképszelvényén [Vojnogeografski institut], 1942.

⁴ Mindkettőt megtaláljuk Belgrád térképszelvényén, K. u. K. Militärgeographisches Institut, 1914, illetve az ennek alapján készült szerb térképen is: Београд, Географско одељење и Картографска радионица, 1916.

⁵ Titel térképszelvénye, Blatt Nr 49/4 Deutsche Heereskarte, OKH/Gen St d H, 1943 [a Belgrádban 1937-ben készült jugoszláv eredeti alapján].

⁶ Bačka Palanka térképszelvénye, a Vojnogeografski institut Beograd 1936-ban készült kiadásának 1942. évi reprodukciója.

⁷ Belgrád térképszelvénye, K. u. K. Militärgeographisches Institut, 1916.

⁸ Mappa Terrena Duodecim Possessorum ex Statu Provinciali ad... [S 11 – No 457], 1766.

⁹ Mappa terrenum sex locorum Nassadisticorum secundum militari... [S 11 – No 224], 1767.

¹⁰ Most csupán néhány szerémségi patak nevét említem, a teljesség igénye nélkül: Budovar, Mađarica, Tekeniš, Kudoš, Čikaš, Časorski potok, Međeš potok.

horvátországi Vukováron a *vanta*, hasonló jelentésben, ugyanannál a társadalmi csoportnál (ERSJ1 2003). Az anta a szerbben igésült, infinitivusi alakja antati – „stavljati granične humke”, azaz határhalmokat elhelyezni (RSHKNJ 1959).

Hangtani szempontból hasonló fejlemény az *at* is, amely a *hát* átvétele. Gondoljunk a kaboli (Kovilj) kolostortól keletre elnyúló lankára, a *Zečji Atra*¹¹, Dunagárdony (Gardinovci) északi határrészére, a *Gladni Atra*¹², a Kölpény (Kulpin) és Bácspetróc (Bački Petrovac) között található *Atovira*¹³, vagy a bánsági Bányostól (Ovča) nyugatra található *Atovéra*.¹⁴ Mihajlović ezeket a példákat nem ismeri, de idéz bácskai adatokat: *Mali at*, *Veliki at*, *Debeli at*. Meggyőzően bizonyítja, hogy a bánsági *Orlovat* településnév etimológiai előzménye nem más, mint a szerb *orlov* és a magyar *hát* összetétele (MIHAJLOVIĆ 1970; 73–74). A szerb etimológiai szótár szerint „Orlovat zabeležo 1660–1666 kao *Orlohat* od *Orlov hat*”. Etimológiai tekintetben hasonló lenne elmondható a moholi bíró által Pesty Frigyesnek 1864-ben küldött helyi határrésznév, az *Orlovati* kapcsán is (PAPP-RAJSLI 2006; 119).¹⁵ Pesty 19. századi bácskai adatközlői jelentős számú adattal támasztják alá a terminus meglétét: *Aticza* – szőlő, nyilván dombon vagy lankán (Despot Szt. Iván), *Átovi* – „a nagy kaszáló neve, hogy név honnan vette eredetét, arról még e községben élő 100 éves aggastyán sem képes felvilágosítást adni” (Uo.), *Átovi* (Kulpin), *Beli At* (Sztapár), *Brizsin hát* (Sándor)¹⁶, *Carev Át* – „...azaz a császár dombja” (Szabadka), *Czrnhat* (Óverbász), *Czrni hát* (Sándor), *Kameniti hát* (Sándor), *Zeleni át* – „igénytelen kis dombocská” (Béreg). Valószínűleg egykori magyar helynév az *Ohat*: „Régi térképeken Almás alatt, a Tisza mellett van feltüntetve. Ezen Almás a temerini határban volt” (IVÁNYI III. 1907–1909; 83).¹⁷ Rendkívül sok adatot találhatunk a Sajkás-kerületet ábrázoló 18. századi térképeken: *Bauerszky hát*, *Mikosevszky hát*, *Rutavi hát*, *Milivoi hát*, *Gyúkity hát*, *Tulumov hát* (utóbbi a Nagy-bara északi partján, átellenben a temerini Kókúti dűlővel).¹⁸ A térképen két kicsinyítő képzős változat is felbukkan:

¹¹ A Sremski Karlovci List 73-as jelzetű térképszelvényén (1945 után).

¹² Sremski Karlovci térképszelvénye, [Vojnogeografski institut], 1942.

¹³ Harmadik katonai felmérés, 1869–1887.

¹⁴ Belgrád térképszelvénye, Vojnogeografski institut Kraljevine Jugoslavije, 1931.

¹⁵ A bíró a következő, pontatlan magyarázatát adja: „...névét vette onnan, hogy azon dombon Sasok tanyáztak – mely is Szerből vagyis adai árkának neveztetik.”

¹⁶ Ez talán azonos a Mihajlović által közölt *Bišlin at*tal 1787-ből.

¹⁷ Volt Ohad-Ohath nevű erősség (castellum) és település Temes megyében is a 14. században (CSÁNKI II. 1894; 54).

¹⁸ Mappa Terrena Duodecim Possessorum... [S 11 – No 457], 1766.

Csesztove Haticze és *Szepiske Haticze*, majd a már említett, egy évvel későbbi, a naszádosok kerületét bemutató térképen Kátytól keletre *Szalasina na Haticze*. Ugyanitt még *Poszvai Hát*, *Veliki Hát*, *Zejicsy Hát*, utóbbi azonosnak tűnik a már említett kaboli *Zečji Attal*. Egy, a keletkezési évét tekintve bizonytalan 18. századi térképen *Divinszky Hát*, *Kadin Hát*, *Búľityov Hát*, *Vulinov Hát*.¹⁹ A két utóbbi térszinforma, mint láttuk korábban, egy másik térképen határdombként (Hánta) van megnevezve.

Hasonló szerepet játszott a *hatarica*, vagyis a *hatar* kicsinyítő képzős változata is. Például a Delibláti-homokpuszta közelében levő 173 méter magas halom, a *Tri hatarice*, vagy a Gajhoz (Gálya) és Dubovachoz (Dunadombó) közeli 108 méteres *Hatarica*.²⁰ A mai bácskai szerb nyelvben a magyar *határnak* megfelelő *hatar* (és *atar*) a települést körülvevő szántóföldek, legelők, rétek összességét, a falu vagy a város környékét jelenti, de vonatkozhat a bekerített földterületre, birtokra is (RSHKNJ 1959). A 19. században még a mai međa, azaz mezsgye értelmében is használták (BRANCSITS–DERRA 1894). Egyébként a szót, amelynek első írott formája *hotar* (1095), kelet-európai hungarizmusnak tekintik, a szerben és a horváton kívül átkerült a szlovén, a szlovák, az ukrán és a román nyelvbe is. A szerbben és a horvátban a főnévi terminus igei származéka a *határiti* – „postavljeni međe, razgraničavati zemljište”, azaz elhelyezni a mezsgyekarót, elhatárolni a földterületet (RSHKJ, 1967).

A magyar eredetű köz- és helynevek körében gyakorisága tekintetében kitüntetett szerepet játszik a magyar *árok* átvételéből formált *járok* (árok, vízlevezető csatorna, barázda) és annak származéka, a *járuga* (szakadék, gödör, árok). A magyar szó első írott formája 1055-ből való, onnantól kezdve folyamatos. A Czuczor–Fogarasi-szótár szerint „azon *ár ar* gyökű szók osztályába tartozik, melyek metszésre, hasításra vonatkoznak, mint ártány *s* az előtetés *bárd, dárda, nyárs [...]*”. „Hasonló hozzá némely hazánkbeli szláv nyelvjárásokban divatozó, s valószínűleg tőlünk kölcsönzött: *járek*.” A szerbben és a horvátban (*jarak*) a 16. századtól mutatható ki, de megvan a kaj horvátban (*jarek*), a szlovénban (*járek*), a szlovákban (*jarok*), az ukránban (*jarók*). Mivel e szláv szavak csak a magyar nyelvterület szomszédságában ismertek, emellett „aránylag későn is fordulnak elő, azért valószínű, hogy a magyarból valók” (KNIEZSA 1974;

¹⁹ Mappa geometrica separationem confibii militaris Nassadistic... [S 11 – No 257], 18. század.

²⁰ Mindkettő Weschetz térképszelvényén, K. u. K. Militärgeographisches Institut, 1902.

791–792).²¹ Példák: *Nive na jarku*²², *Lisičin jarak* a Bánságban²³, *Jarčina*, vagyis nagy árok a Szerémségben.²⁴ Az elsődleges jelentésű közszó, illetve földrajzi kifejezés a Vajdaságban határrészek elnevezéseiként – *Veliki jarak* Csúrogtól délkeletre²⁵ – vagy településnevekké transzformálódva él tovább: *Jaregh* (1791), *Bački Jarak* (1963) a bácskai Temerin közelében, a középkori Üreg(d) falu helyén, *Jarak* – település Dél-Szerémségben, *Jaracski* (1873) és *Jaračka Medjica* nevű puszta Sremska Mitrovica (Szávaszentdemeter) közelében, *Jarkovac* (magyar neve 1881-ben *Árkod*), Nagybecskerekétől délkeletre, ugyanilyen nevű puszta 1950-ben a szerémségi India (Indíja) mellett, *Jarkovce puszta* (1873) Karlócánál (MARKOVIĆ 1966).

A mozgást kifejező *jár* igénkből keletkezett „konkrét jelentésű, helyet jelölő” *járás* főnevünk (HADROVICS 1992; 193). Mai köznyelvünkben e fogalom közigazgatási egységet, a megyénél kisebb, annak alárendelt közigazgatási területet jelent. Ennek szerb megfelelője, míg Szerbiában léteztek járások, a *srez* volt. A magyar nyelvben azonban még egy, helyet jelölő *járás* szavunk van, az, amellyel a vadállatok, de még inkább a lábasjóságok által járt területet nevezték. A magyarok által is lakott bánsági és bácskai településeken jól ismert kifejezés volt, amit nemcsak a régi térképek őriztek meg, de máig részét képezi a helyi földrajzinév-anyagnak, s részben a névtani adattáraknak is. A szó ebben a jelentésben átkerült a vajdasági szerb népnyelvbe is, és *jaroš* formában új jelentéssel bővülve napjainkban is él. Korábbi példák Pestytől: *Jaraski földek* Ósóvé, *Stari járás* Kölpény, *Malko Járás* legelő Bogyánban (PAPP–RAJSZI 2006; 49–149). 1865-ben a zömmel szerbek, kis részben szlovákok által lakott Laliícón (Liliomos) egy *Járás* nevű legelőt és egy *Járos* nevű kaszálót is feljegyeztek (PAPP–RAJSZI 2006; 112–113). Sajátos átalakuláson ment át a Csúrogtól a boldogasszonyfalvi Vodica nevű szentkútig (itt szeli át az

²¹ Kniezsza meggyőzően cáfolja a török *jarygh*-ből történő származtatást, ugyanis a szerb, illetve a horvát szó csak a „nyelvterület *nyugati* részén van elterjedve (a bolgárban pl. hiányzik)”. Petar Skok nem tartja magyar eredetűnek, szerinte esetleg avar, ami ahhoz képest, hogy úgyszólván semmit sem tudunk az avarok nyelvéről, elég bátor feltételezés.

²² A bácskai úgynevezett Nagy-római-sáncok mellett keletre, egészen a Vaskapuig (Rimski šančevi) nyúló szántók. Neusatz und Peterwardein térképszelvénye, K. u. K. Militärgeographisches Institut, 1903 (1881).

²³ Belgrád térképszelvénye, Vojnogeografski institut Kraljevine Jugoslavije, 1931.

²⁴ A szerb név mellett németül zárójelben: Römer can.[al], azaz római csatorna – Belgrád térképszelvénye, K. u. K. Militärgeographisches Institut, 1916.

²⁵ Az Osztrák–Magyar Monarchia III. katonai felmérésén alapuló, jelzet nélküli térképszelvény, valószínűleg 1912-ből.

Almási nagybara a Nagy-római-sáncot) vezető úttól délkeletre húzódó rét elnevezése, a 19. században még *Veliki jarak*, 1943-ban már *Jaroš*.²⁶ A Topolya környéki, Montenegroból telepített lakosságú Njegoševónak 1933-ig *Veliki Jaroš* volt a szerb neve, nyilván a magyar Nagyjárás mintájára. A Sajakás-vidéki Csúrogtól délnyugatra fekvő területek neve ma is *Jaroš*, s ezt a nevet őrzi egy német haditérkép is.²⁷ A mai vajdasági szerb nyelvben a *járos*, amit a *Szerbhorvát irodalmi nyelvi szótár* (RSHKJ 1967) egyértelműen magyar eredetű szóként könyvel el, új jelentéskörrel bővült: „mesto (obično u selu) na raskršću, gde se mladež okuplja radi zabave, rogalj” („...Leginkább falun az a hely az útkereszteződésnél, ahol a fiatalság szórakozás céljából összegyűlik, utcasarok”). A szócikk szerémségi példával él, de 2016-ból származó szóbeli adatom van a bácskai Kúláról is.

A vajdasági szerb mikrotoponimák között gyakori a magyar eredetű *siget*, ami részben történelmi örökség, részben pedig a folyamatos nyelvi kölcsönhatás következménye. „A magyar *sziget* első írott előfordulása 1055-ből való, voltaképpen származékszó az eredetileg szögletet, csúcsot, kiszögellést, majd területrészt jelentő *szeg/szög* főnévből (vö. Szeged!), s mai jelentése víztől körülhatárolt földdarab” (SZARVAS–SIMONYI 1891). A szerbben e fogalmon többnyire olyan földterületek, rétek, legelők értendők, amelyeket az év bizonyos szakában sziget-, illetve felszigetszerűen körülvevett vagy még ma is körülvesz a víz. Bánátban és a bácskai Tisza mentén találkozunk e terminussal. Például *Stuparski siget* a mozsori réttel átellenben a Tisza bánásági oldalán, *Farkaški siget* ugyanott, *Gospodski siget*²⁸ Bánátban, a zsablyai réttel átellenben, *Krajni*, *Sredni* és *Veliki siget* a bánásági Elemértől délnyugatra, vagy *Veliki siget* Mozsortól (Mošorin) nyugatra és *Siget* Kátytól délre: a település és a Kátyi rét között fekvő földek.²⁹ Talán ide tartozik egy ósziváci *Szegeth* nevű szántóföld is, azonban ebben az esetben nem zárható ki, hogy az adat magyar forrásból származik, s a magyar szóhasználatot tükrözi (PAPP–RAJSLI 2006; 151). Magyarország 1886-ban megjelent helységnévtára negyvenkét sziget nevű, vagy elő-, illetve utótagú települést regisztrált, közöttük kettőt, *Kis-szigetbet és Sziget-pusztát* Törökkanizsa vonzáskörében (DVORZSÁK 1886; 511–512). *Torontálsziget* (az egykori antalfalvi járásban) 1888-ban vált Sakule falu hivatalos nevévé, talán a terepviszonyok figyelembevételével, azonban a helyi szerb lakosság sohasem érezte a magáénak.

²⁶ Temerin, Blatt Nr 49/1., Deutsche Heereskarte, 1943, vö. a 19. számú jegyzettel!

²⁷ Temerin, Blatt Nr 49/1., Deutsche Heereskarte, 1943.

²⁸ Neusatz und Peterwardein térképszelvénye, 1903 (1881).

²⁹ Temerin térképszelvénye, Blatt Nr 49/1., Deutsche Heereskarte, 1943.

Bácska és a Bánság emberemlékezet óta vizekben gazdag terület, nem véletlen tehát, hogy az újvidéki Magyar Tanszék néhai tanszékvezető professzora, Matijevics Lajos egyik fontos onomasztikai szakmunkáját Bácska vízneveinek szentelte.³⁰ Adattára, mely régi térképek, de könyvek és kéziratok – így például Pesty Frigyes anyagának – tanulmányozásán alapult, bővelkedik *fok* utótagú földrajzi nevekből. Közülük néhány: *Csuracki fok* (1690) Zsablyánál, *Bezdán fok* (1784) és *Ördögásta fok* (1784), *Sebes Fok* (1858), *Reketyés-fok* (1865), *Péter-fok* (1905) Bezdánnál, *Baranszky Fok* (18. század vége, 19. század eleje) „Bácsföldvártól délre, a Tisza mellett”, *Csanda Fok* (1859) Bezdán határában, *Cigura-fok* (1878) „Béreg határában a Ferenc Csatornáánál”, 1883: *Temeriner Thor Fook*, egykori Duna-ág az Újvidéktől északra levő Vaskapunál, mai nevén Rimski šančevinál, 1898: *Dekassa fok* és *Földvári-fok* „Zombor határában”, *Kisréti fokok* (1917) Óbecse (Bečej) határában (MATIJEVICS 1987; 129). Pesty Frigyes adattárában is sok példát találunk, csak Bezdán környékéről több mint húszat említ, de a Tisza mentéről is, *Moholszki fok*, vagy Topolyáról: *Kölesfok* (PAPP-RAJSLI 2006; 204). A példák egy része azt bizonyítja, hogy a magyar közszó változatlan hangalakban került be a szerbbe, s ilyen formában is használatos volt: *Débrina fok* a zombori határában, *Duboki fok* Moholnál (Mol), *Haladovacki fok* Zsablyánál³¹ és *Veliki-Fok* Csúrog határában.³² Az általam ismert legkorábbi adat a Krekowitz-térképen található, és a becskerekai tó, a Tisza, a Duna, valamint a Krassó által határolt földterületre vonatkozik: *Cuftosfoca* (1685). Oklevélszótárunk szerzője „egyesülő vizek földköze”-ként túlságosan is általánosítva határozza meg a fogalmat (SZAMOTA 1902–1906), amin pedig a magyarok többnyire partszakadásokat, csatornákat értettek, amelyeket nagyobb folyók áradásai, esetleg a belvizek tápláltak, s amelyekben keresztül magas vízállás idején a folyó elöntötte a környező réteket, majd apadáskor egy része visszahúzódott a folyómederbe. Az *Új Magyar Tájszótár* (ÚMTSz) sárréti példája szerint „keskeny medrű időszakos patak v. csatorna, melyet árvíz v. belvíz táplál”, de jelentheti magát a vízpart magasabb részét is, mint Hódmező-

³⁰ Váratlan, tragikus halála miatt befejezetlen maradt a munkája (lásd az irodalomjegyzéket!), posztumusz jelent meg.

³¹ Helynévtárában Iványi ezt írja: „Az 1699. évi török határmappán egy Morutva mocsár és fok és Haladovacki fok által képzett sziget közepén, a Tisza partján van *Sablia* falu [...]” (IVÁNYI III. 1907–1909; 157).

³² Iványi István: „a Csernovicz Arzénál bevándorolt népekből néhány bosnyák cigány család telepedett le a mai Csurog község ész. keleti végében a Tisza és a Veliki-Fok között” (IVÁNYI IV. 1907–1909; 27).

vásárhelyen. A *Szerbhorvát irodalmi és népnyelvi szótár* (RSHKNJ 1962) szerint a *vok* és a *fok* magyar eredetű, jelentése „sírok jarak kojim voda teče iz reke u rit, ili obrnuto”, vagyis „széles árok, amelyen a víz a folyóból a rétre folyik és vissza”. A szótár példát is említ 1866-ból: *Boljevački vok*, ami azt jelzi, hogy e hungarizmus gyökeret vert a történelmi Magyarország határain túl is. A török hódoltság előtti századokban Magyarországon sajátos és virágzó mezőgazdasági művelési ág alakult ki a fokok környékén, a nagyobb folyók mentén, amit 20. századi kutatóink közül többen, így Andrásfalvy Bertalan is, ártéri gazdálkodásnak, fokgazdálkodásnak neveztek el. A magyar szó már a Tihanyi alapítólevélben (1055) megvan, akkor még *fucnak* írják, a magánhangzó később nyíltabbá válik, egy 1211-es okiratban már *foc*. Vidékünkre vonatkozó adtok a magyar középkorból: *Bozyafoka*, mely III. Béla egy 1173 és 1196 közötti okirata szerint Apatin környékén szakad a Voyos (Vajas) folyóba, *Karachunfuka* (Karácsonyfoka), *Zonorfuk* és *Ivannusfuka* a Bács megyei Duna mentéről 1308-ból, *Gumurfok* az egykori Papi és Hetes határjárásban, a mai Bácskertes (Kupusina) környékén (IVÁNYI III. 1907–1909; 137, V. 37 és V. 47).³³ Az Osztrák–Magyar Monarchia harmadik katonai felmérésének adatai, melyek többnyire egzakt módon tükrözik egy-egy mikrokozmosz földrajzi elnevezéseinek helyi nyelvi változatait, a terminus 19. századi meglétét bizonyítják a vajdasági szerbek nyelvében. Néhány példa: *Ribnički vok*, *Tiski vok*, *Beloblatski vok* a csürogi határban.³⁴ Utóbbi Matijevisnél 1899-ből, ugyanott *Ciganski vok* Kovilj (Kabol) határában. Napjainkban is széles körben ismert dél-bánáti helynév a *Besni fok*.³⁵ Az 1894-es újvidéki kiadású szerb–magyar szótár mindössze *ároknak* értelmezi a *vokot*, ami a szó köznyelvi jelentésbővülésének, ám egyúttal az eredeti jelentés elhalványulásának is a lenyomata. A *fok* szinonimájaként olykor *kopolya* szerepel: a bezdáni *Rekettyés kopolya* (1865) a későbbiekben *Rekettyés fok*, azonban nem zárható ki, hogy a névváltozást megelőzte a Rekettyés nevű víz jellegének és funkciójának a megváltozása oly módon, hogy az addigi holtágot megnyitották.

A víznevek világában maradványok nem kerülhetők meg a *kopovo* sem. Ismereteim szerint ez a terminus csak a vajdasági délszlávság körében ismert.

³³ Iványi helynévtárának harmadik kötetében (136–137.) részletesen ismerteti a különböző, Vajas elnevezésű vizek – fokok, folyók, erek, barák – történetföldrajzi adatait.

³⁴ Neusatz und Peterwardein térképszelvénye, 1903 (1881).

³⁵ Belgrád térképszelvényén, Vojnogeografski institut Kraljevine Jugoslavije, 1931.

Kopovo – egy állóvíz Zsablyánál, valamint egy határrész neve az előbbi-től távolabb, a falutól délkeletre³⁶ – a zsablyai magyarok az elsőt *Kiskopó*-nak, a másodikat, amit elbeszélésük szerint gyakran ellepett a víz, *Nagykopónak* hívták –, illetve szántóföldek Sajkásgyörgytől (Đurđevo) északra.³⁷ A zsablyai *Kopovo* nevű mocsár a megyemonográfiában is említésre kerül (BOROVSKY I. 1909; 179). Matijevis egy 1887-es térkép alapján *Seosko kopovo*, *Žabaljsko kopovo* és *Kopovo* állóvizeket említ. Egyéb adatok: *Okruglo kopovo* a bánsági Elemértől (Elemir) délre, *Kopovske nive*, ugyancsak Eleménnél, *Duboko kopovo* Tiszatarrostól (Taroš) keletre.³⁸ Ugyanezen a térképszelvényen szerepel egy *Zombovito kopovo* is. Az ismert példák alapján elmondható, hogy a terminus minden esetben valamilyen állóvizet, holtágat, mocsaras, zsombékos helyet jelöl, vagy – jelentésátvitellel – ezek közvetlen környékét, a kiszáradt *kopovo* mezőgazdasági művelésbe vett medrét, illetve az állóvíz melletti földeket. Valószínűleg névátvitel történt a Tárcsó (Starčevo) közeli 84 méter magas halom, a *Kopova* esetében is, talán a mellette véget érő, észak–déli irányban több kilométer hosszan húzódó keskeny holtágról, de erre vonatkozó konkrét ismereteim nincsenek, s az általam áttanulmányozott térképek egyike sem nevezi meg az említett állóvizet.³⁹

Mint láttuk, az egykori zsablyai magyarok körében a kopovo magyar megfelelője a kopó volt. A fogalom nem ismeretlen a Bácska és a Bánság magyar lakói körében, mindenekelőtt a Törökbecséhez (Novi Bečej) és arasi középkori templomromhoz közel elterülő, gazdag madárvilága miatt védett szikes medrű állóvíznek, a *Sóskopónak* és társának, a *Postakopónak* és a köztük elnyúló *Kopóköznek*, valamint a hajdani *Kiskopónak* köszönhetően.⁴⁰ A természetvédelmi terület magyar monográfusai szerint a szikes tó valójában nem más, „mint az ősi Tisza-meder, ahol a folyó természetes irányváltozása után állóvíz maradt vissza” (LUKÁCS–TERNOVÁC 1995; 26). Meghatározásuk ráillik a legtöbb kopóra és kopovóra. Figyelemre méltó az *Új Magyar Tájszótár* (ÚMTSz) harmadik kötetének (1992) értelmezése, e szerint a kopó nem más, mint kuko-

³⁶ Neusatz und Peterwardein térképszelvénye, 1903 (1881).

³⁷ Temerin térképszelvénye, Deutsche Heereskarte, 1943.

³⁸ Mindegyik Neusatz und Peterwardein térképszelvényén 1903 (1881).

³⁹ Pl. Belgrád térképszelvényén, Vojnogeografski institut Kraljevine Jugoslavije, 1931.

⁴⁰ „A Kiskopó közvetlenül Törökbecse alatt feküdt. Eleinte faluszéli kacsauzartató volt, aztán, ahogy elfogyott a víz, lassan szeméttel töltötte fel a lakosság, így ma a helyét se találjuk” (LUKÁCS–TERNOVÁC 1995; 27).

rica, nád és gyékény torzsjája, vagy a levágott nád rövid, új hajtása. A szótár ismerteti a *kopós* származékszót is, mosonszentmiklósi meghatározása szerint „a levágott nád rövid, új hajtásával benőtt”. A példamondat ugyanonnan: „Kopós helén nem jó mesztélláb mēnni.” Itt jegyzem meg, hogy a bácskai Temerinben a *kopolya* használatos az előbbihez hasonló, noha azal nem teljesen azonos jelentésben: gyepek, szántók kisebb-nagyobb, olykor szikes süppedéseit értik alatta, ahol hóolvadás vagy nagyobb esők után hosszabb ideig megáll a víz, s helyét felveri a nád, a selyemfű, esetleg más gyomnövény. A kopolyát az *Új Magyar Tájszótár* két, közelebb meg nem nevezett alföldi adattal határozza meg: „lefolyástalan helyeken összegyűlt víz, belvíz”, illetve „az árterületen az ár visszavonulása után megmaradt állóvíz”. A Czuczor–Fogarasi-szótár lényegében hasonlóan definiálja: „ár-víz által kikotrott mély s jobbára kerekalakú sárgödör, amelynek enykes iszaphába a barom könnyen belevész. Gyöke az öblös üreget jelentő *kop v. kup*.” A szegedi tájnyelv *kopolyakút* és *kopolyagödör* alatt nem természeti erő által létrehozott képződményt értett, hanem „ideiglenes használatra ásott, nem mély kutat”, illetve annak „gödörszerű nyomát” (BÁLINT 1957). A bácskai és bánati kopolyák azonban az egyszerű, pusztai ásott kutatnál jóval nagyobb állóvizek is lehettek, mint azt a bezdáni *Kopolya-fok*, *Ördögásta kopolya* és *Rekettyés kopolya* tanúsítja (MATIJEVICS 1987). Afélek, mint a Zsablya és Törökbecse környéki kopók.⁴¹ Feltételezésem szerint összefüggés van a nyelvészeink által finnugor eredetűnek tartott *kopolya*, a magyar regionális tájnyelvi *kopó* és az ismereteim szerint csak a Vajdaságban előforduló szerb *kopovo* között. A magyar terminus átvételét nyilván segíthette a szerb *kop* jelentése is: „mesto, prostor [...] na kome se nešto iskopava” („hely, terület, ahol valamit kiásnak”) (RSHKJ 1967). Természetesen a kérdés eldöntése további – elsősorban etimológiai – kutatásokat igényel.

⁴¹ Czakó Gábor író villámpostán küldött levele szerint szülőfalujában, a Tolna megyei Decsen a fogalom neve *kobolya*: „áradás, vagy folyó hagyta gödör, még inkább gödör a gödörben: rejtett mélyedés, melyben sok gyanútlan, úszni nem tudó fürdőző halálát lelte” (2017. IV. 5.).

Irodalom

- BÁLINT Sándor (1957): *Szegedi szótár I–II*. Akadémiai, Budapest
- BOROVSKY Samu (1909): *Bács-Bodrog vármegye I–II*. Országos Monográfia Társaság, Budapest
- BRANCSITS, Blagoje–DERRA György, dr. (1894): *Szerb–magyar szótár*. Szerb Kolostorok Könyvnyomdája, Újvidék
- ĆUPURDIJA, Branko (1985): A szállás, a tanya és a major szavak etimológiai vizsgálatának jelentősége a tanyai-majorsági jellegű településtípus és építészet vizsgálatában = *Hungarológiai Közlemények*, 1. (62.), 65–80.
- CSÁNKI Dezső (1894): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
- CSORBA Béla (2014): Temerin földrajzi nevei régi térképeken. *Hungarológiai Közlemények*, 2., 113–133.
- CZUCZOR Gergely–FOGARASI János (1865): *A magyar nyelv szótára*. Harmadik kötet. Pest
- DVORZSÁK János (1886): *Magyarország helységnévtára két kötetben*. Budapest
- ERSJ1 (2003): LOMA, Aleksandar–BJELETIĆ, Marta–VLAJIĆ–POPOVIĆ, Jana–PETROVIĆ, Snežana: *Etimološki rečnik srpskog jezika 1*. Institut za srpski jezik, SANU, Beograd. <http://hdl.handle.net/123456789/1290>. [CZF Letöltve 2016-ban.]
- HADROVICS László (1989): Magyar elemek a szerbhorvát nyelvben = *Híd*, 2., 190–201.
- HADROVICS László (1992): *Magyar történelmi jelentéstan. Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat*. Akadémiai, Budapest
- HORGER Antal (1899): A bánsági sváb nyelvjárás magyar szavai = *Egyetemes Philológiai Közöny*, Budapest
- IVÁNYI István (1907–1909): *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*. I–II., illetve III–V. kötet. Szabadka (reprint, 1991)
- KNIEZSA István (1974): *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I–II*. (2. kiadás). Akadémiai, Budapest
- LUKÁCS Sándor–TERNOVÁC Tibor (1995): *Sóskopó*. Cnesa, Kanizsa
- MARKOVIĆ, Milica (1966): *Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine za period od 1853. godine do danas*. Izdavanje Vojvodanskog muzeja, Novi Sad
- MATIJEVICS Lajos (1987): *Bácska történelmi víznevei*. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék
- MEZŐ András (1999): *Adatok a magyar hivatalos helységnévtárhoz*. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Nyíregyháza
- MIHAJLOVIĆ, Velimir (1970): Adalékok a szerbhorvát szókincs magyar jövevényszavainak tanulmányozásához = *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, II. évf. 2. sz., 1970. március, 70–83.
- MOLNÁR CSIKÓS László (1991): A magyar nyelv és kultúra hatása a balkáni nyelvekre és kultúrára = *Híd*, 1., 75–78.

- PAPP György–RAJSLI Ilona (2006): *Bácskai helységek Pesty Frigyes 1864. évi kéziratosa helynévtárában*. LOGOS-print, Tóthfalu
- RSHKJ (1967): *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika*. Novi Sad–Zagreb
- RSHKNJ (1959): *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Knjiga I*. SANU, Beograd
- RSHKNJ (1962): *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika. Knjiga II*. SANU, Beograd
- SKOK, Petar (1971, 1972, 1973): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III*. JAZU, Zagreb
- SZAMOTA István (1902–1906): *Magyar oklevél-szótár*. Budapest
- SZARVAS Gábor–SIMONYI Zsigmond (1891): *Magyar nyelvtörténeti szótár*. Budapest
- TESz (1967–1984): Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–4*. Akadémiai, Budapest
- ÚMTSz (1979–2010): B. Lőrinczy Éva főszerk.: *Új Magyar Tájszótár 1–5*. Akadémiai, Budapest